

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд на тема:

От либерализъм към авторитаризъм. Българският случай след 1989 г.

на Георги Кирилов Медаров,

редовен докторант към Катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01. (Социология). Научен ръководител: професор Лиляна Деянова

От професор д-р Петя Любомирова Кабакчиева, Катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, член на научното жури, назначено със Заповед на Ректора на СУ № РД 38-184/ 14.03.2017 г.

1. Представяне на дисертацията. Приноси.

Налице е един, не само дълъг, но изключително ерудиран текст, включващ близо 700 цитирани заглавия, поставящ много теми и оспорващ доста допускания – експертни, политически и всекидневни, който още в началото на рецензията си бих определила като пример за критическа епистемология. Но за да е ясно защо дисертацията е в горепосочения шифър, веднага искам да добавя, че става дума за критическа епистемология в рамките на социология на познанието, която разгражда големите метанаративи на идеологиите, в случая на либерализма, до практическите им употреби преди всичко в един конкретен период – през т.нар. „преход“ в България след 1989 г.

Централният изследователски въпрос на дисертацията е: Каква е най-уместната интерпретативна стратегия за научното разбиране на конкретните практически артикулации между авторитарни и либерални дискурси; но разглежда практическите артикулации и между тоталитарни /доколкото има разграничение между авторитарни и тоталитарни/ и популистки дискурси с либералния, като се отстоява тезата, че те не са несъвместими. Декларираната цел е да се „намери адекватен подход, способен да интерпретира конкретни привличания и отблъсквания между либерализма и

авторитаризма след края на Студената Война.“ Целта е методологическа, по точно, търсене и обосноваване на критически епистемологически метод, който да успява да покаже противоречията и припокриванията с други „идеологически“ дискурси в изглеждащото уж монолитно „тяло“ на една идеология – либерализма, и анализира както практическите изменения на либералните дискурси в различни исторически условия, така и диалектическите им противоречия.

Този подход стъпва върху Есекската школа на дискурсивния анализ на Шантал Муф и Ернесто Лакло, като в него идеологиите се разглеждат като въплътени дискурсивни практики. Според Лакло „Понятието дискурс в този подход обединява понятията идеология и практика“ /стр.55/.

Представям накратко подхода на Георги Медаров, следващ Шантал Муф и Ернесто Лакло, защото без разбирането му не може да се разбере дисертацията. Отделните елементи от дадена дискурсивна структура запазват хетерогенните си отношения (своята логика на различието) едни спрямо други. Те стават общи моменти, когато отделните елементи разпознаят (по логиката на еквивалента) своята граница (конститутивно Външно). Тази граница прониква до всеки отделен дискурсивен момент и така позволява на хетерогенните елементи да се разпознаят като част от една верига. Но самата граница няма фиксирано значение, тя придобива специфично значение за всеки момент от веригата, а общото остава на нивото на името на границата, т.е. границата функционира като „празно означаващо“./2 стр/. Например празното означаващо „олигархия“ създава обща политическа идентичност на различни групи, които влагат в него различни значения. Така става възможно не само теоретичното схващане на практическите артикулации между либерални и авторитарни дискурсивни елементи, но и специфично разбиране на политическите идентичности като „практически артикулации между хетерогенни дискурсивни елементи, които запазват своето различие едни спрямо други (по логиката на различието), а придобиват плътност в ‚общото‘ си отрицание (по логиката на еквивалента) на образа на техния собствен политически враг (конститутивно Външно). Този специфичен дискурсивен подход схваща идентичностите като практически отношения, а не като предопитни дадености“, тъй като дискурсите са разпръснати, регулярността им е временна, относителна и нестабилна, тя придобива плътност единствено практически и ситуативно. Подходът критикува есенциалистките разбирания за понятията – определението за понятията се

извлича от техните исторически и практически употреби, но „ не е отричане на понятия като демокрация и либерализъм в името на радикалния емпиризъм“/30 стр./.

Защо Георги Медаров избира да се занимава точно с либерализма, и какво означава ключовото за него понятие „либерален враг“? Изборът на „либерализма“ е продиктуван от факта, че либералните дискурси се възприемат като доминираща идеология в след социалистическа България, като „норма“ към която се стремим и спрямо която се съотнася сегашната ситуация, бъдеща разочарование. Според Медаров питането: „Има ли неолиберална политическа идеология в България?“ е погрешно още на нивото на своите предпоставки и води до непреодолими апории. Отрицателният (либерален) отговор приписва разочарованията си от настоящето на незавършената реализация на либералната политическа идеология, а утвърдителният (антилиберален) ги обявява за пряк ефект от приложението на либерална политическа идеология. И двата отговора се основават на несъстоятелна епистемологическа дистинкция между метафизическата консистентност на идеите и земните им практически проявления“ /стр. 24/. Ето защо докторантът се захваща с показване на практическите употреби на либералните дискурси, анализирайки конкретни емпирични казуси, в които се виждат преплитанията на „либерализма“ с авторитаризъм, популизъм, тоталитаризъм, вероятно всички „изми“ трябва да са в кавички, следвайки подхода на Медаров. Този подход, уточнява докторантът, постоянно трябва да преплита емпирия и теория. Значи ли тази фиксация в либералните дискурси и показването на преплитанията с „измите“, за които стана дума по-горе, че Медаров е негативно настроен към либерализма? Неговият отговор е отрицателен и той декларира пристрастността си към либералната демокрация като потенциален жизнен проект, „но това изисква да не се разглежда като завършен, а като постоянно изменящ се експеримент, опитващ се да осъществи несъвместимости“ /стр. 34/.

Преминавам към понятието „либерален враг“, употребата на което е обяснена под линия на стр. 81¹ Държа на това уточнение, защото първата асоциация за това словосъчетание е либералът като враг. Има се предвид обаче врагът на либералите и либерализма, а се използва понятието „либерален враг“ защото „образите за врага (или конститутивното Външно), производителни за идентификациите, проникват до всеки отделен елемент от системата, т.е. са и вътрешни.“ /стр.81/. Както стана ясно, в дисертацията се конструира редица от „либерални врагове“ – от авторитаризма, през

¹ Аз посочвам страниците, така както са отбелязани в дисертацията, а не както се появяват в електронния вариант.

тоталитаризма, антидемократичните нагласи като цяло, до популизма, с които, анализът показва, либералните дискурси имат преплитания.

По-конкретната цел на този тежък теоретичен апарат е да се обяснят серия, на пръв поглед изглеждащи като несъвместими, явления и идеологеми в българския социален и политически живот, в така наречения „преход“, както и бързата обща политическа идентификация на разнородни групи – примерно в движението #ДАНСwith Me или при т.нар. Ранобудни студенти, и още по-бързия им разпад. Декларираното съчетание на теория и емпирия изисква анализ на огромен емпиричен материал и действително дисертацията използва много и различни източници: медийни публикации, парламентарни дебати, закони, експертни и научни изследвания върху ключови за изследването означаващи (преход, реформи, прозрачност, корупция, тоталитаризъм, тъпа, маса, комунизъм, конспиративни разкази, популизъм); представите за врага и за реформите в политически дискурси (партийни програми и политически изказвания) и в протестни дискурси (лозунги, искания, декларации, ангажирана публицистика), интервюта, проведени в рамките на изследователски проект „Преходът: Гласове, образи, памет“ (2009-2013 г.) на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, за целите на анализа се привличат дори и художествени произведения.

Преминавам към отчленяване на приносите в дисертацията.

Най-голямата евристична методологическа ценност на използвания подход, който сам по себе си не е оригинален, въпреки известната модификация, свързана с използване на Марксови понятия, е, че докторантът е показал, че подходът успешно работи и емпиричното му, аналитично, внимателно приложение може със същия успех критически да осветлява и разгражда и други големи „идеологии“. Иначе казано, *Георги Медаров ни е представил работещ инструмент за анализ на идеологически дискурси*. Дисертацията е образец на критическа епистемология, която, като следвам типологичния канон за приносите, твърдя, че води до нови знания, също значими приноси, в анализа на т.нар. български „преход към демокрация“, но не само. Правят се много интересни и аналитично значими дестинкции, които причисляват дисертацията в полето на критическата социология на познанието. Изброявам някои от тях:

Самото разпластяване и анализ на многообразието от дискурси– експертни, политически, всекидневни – в различни техни модуси - нормативни, критически,

конспиративни, популистки, и, разбира се, либерални или антилиберални, е впечатляващо.

Отчитам като принос анализа на нормативизма в експертните дискурси, които винаги знаят/са при истината, разграничението критически и експертен дискурс. Принос е и анализът на отношението експертен дискурс за прехода и всекидневно мислене – показването как експертния дискурс се усвоява от хората, но в крайна сметка се обръща в своето отрицание.

Цялата глава пета „Задкулисието на прехода: социални условия за и политически ефекти от конспиративните разкази“ е забележителна. Примери: различаването между критически (структурни) и конспиративни (индивидуализиращи) обяснения, първите отговарят на въпроса как, а вторите на въпроса кой /стр. 260/; анализът на конспиративните разкази, чрез показването на широкия социален контекст на производството им през критика на либералния капитализъм, водещо до критика на популярното в научните описания на конспиративните теории разграничение между модерно научно-рационално и предмодерно всекидневно-ирационално съзнание като несъстоятелно, защото е неспособно да отчете феноменалния пласт на движението на стойността. /стр. 286/

Анализът на палитрата взаимно отричащи се популистки дискурси в различни практически артикулации с либералната идеология.

Да обобщя – като цяло дисертацията дава нов поглед към дискурсивните битки по време на т.нар. преход.

Трябва изрично да подчертая и голямата публикационна активност на Георги Медаров, на практика публикациите му са повече от посочените седем като релевантни към дисертацията, част от тях са в престижни международни научни издания.

Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертацията. Приносите са точни, но формулирани на едро, биха могли да се конкретизират.

2. Питания и бележки:

Дисертацията на Георги Медаров е пример за анализ на диалектически противоречия. Пример: „Самото условие за възможност за либералния консенсус се превръща в неговото условие за невъзможност.“ И аз ще използвам в случая този

подход – самото богатство на дисертацията с различни казуси в някакъв смисъл е и нейна слабост, привличайки нови и нови теми, казуси, автори. По-точното название на докторската теза според мен би било „Либералният враг“, защото дисертацията открива и преоткрива „конституивното Външно“ на либералните дискурси в множество други дискурси, още повече, че го търси и в либерални медии, и във филми, и в автори от различни периоди и различни страни. Давам си сметка, че Георги Медаров мотивира всяка свързаност, но този широк обхват не дава възможност авторът да отговори на основната си претенция – за социалните условия на възможност на споменаваните различни дискурси. Най-силните глави – четвърта и пета, са силни тъкмо с показването на връзката между тези условия и дискурсите. Трета глава е ключова за дисертацията и връзката либерализъм – авторитаризъм, но когато положи в дискурсивна редица филма „Вълната“ – 2008, Густав льо Бон, Вилхелм Райх, Адорно и Хорхаймер, Ерик Фром и Маркузе, Джон Лок, че дори Хард и Негри, „тоталитарният“ Ислям, изследователи от Института за изследване на близкото минало и т.н., си давам сметка, и то е така, че не е възможно да се анализират социалните условия на възможност на всички тези дискурси. Цитирам: „Разширението на правата, включително и в полето на т.нар. социални, културни и икономически права, не може да бъде отделено от събития като тези през 1789, 1848, 1871 и 1917, както и от антирасистките, женските и антиколониалните движения и революции на ХХ в. 194 „демокрация на господстващата класа“ /186 стр./ Безспорно, точно затова вглеждането в специфичните социални условия и връзката им с дискурса за правата е много важен. Ако сравня вижданията на Мери Улстънкraft със съвременните феминистки, направо ще я обвиня в груб сексизъм, значи ли това, че тя не е поставила въпрос за женските права. Широкият исторически контекст не дава възможност докторантът да отговори на въпроси, които сам си поставя: например „защо чак през 2013 г. се появява недоверието към политическото? /ако е така/; защо в конспиративни форми; и защо толкова лесно след 2013 г. натрупаните обществени настроения бяха (засега) дисциплинирани от елитите?“. Разбира се, както уточних има блестящи примери на обвързване на социална логика и дискурси.

За дискурсивния анализ обществено валидните употреби на дефиницията идват преди самата дефиниция; определението се оказва определено от своите практически усвоявания, значенията не предшестват употребите. Все пак как се разпознава дискурсът, чиито обществено валидни употреби се следят, кое се следи и как се

разпознава? Георги Медаров дава възможен отговор в дисертацията си като реакция на сходни въпроси на вътрешната защита /стр.25-28/ и счита, че в този пункт са границите на дискурсивния анализ. Неговият отговор за „разпознаването“ на либерализма е в споделянето на сходни очевидности, но не мисля че това е достатъчно. Тук има методологически проблем, действително обвързан с дискурсивния анализ, коректното му прилагане трябва да доведе до отричане на всякакви „изми“, и до описателен емпиричен анализ на дискурси в конкретни ситуации. От друга страна, либерализмът може да се обвърже с всички дискурси, защото възникването на модерното общество в много голяма степен се обвързва с либерални ценности и институции. През тази широка призма стават възможни твърдения като „Европейският фашизъм и нацизъм стъпват на множество европейски политически развития, които са исторически свързани с либерализма.“ /стр.88/, въпреки директните критики на Хитлер и Мусолини срещу либерализма. При такъв подход всички управления и идеологии могат да се сведат до либерално ядро, но тогава се размива тяхната специфика и границите на техните определения. Възникват въпроси от типа: Анархо-либерализмът либерализъм ли е, ако да - как се отнася към авторитаризма? Къде е границата между либерализма и пазарния социализъм? И т.н.

Мисля, че отношението демокрация и конституционализъм заслужава по-сериозен анализ, защото например определението на Джовани Сартори за демокрацията, като гарантираща права на малцинства, не отрича правата на мнозинството; разграничението между икономически либерализъм и политически либерализъм също заслужава по-сериозна артикулация, тъй като става все по-важно в съвременността.

Във всеки дискурс могат да се намерят противоречащи си аргументи, но все пак, ако трябва да се определя визия, или медия като либерална или не, вероятно трябва да се следи доминиращия дискурс. Откъде следва, че медии като Дойче Веле и Клуб Зет са либерални например, след като се дават само обратните примери? От самоопределението им? Това достатъчно ли е? Казвам това, защото може би един класически контент анализ с подбор чрез стъпка би засилил аргументите на автора в една или друга посока. Георги Медаров очевидно приема този метод, защото неколккратно се позовава на контент-анализа на предизборните платформи на партиите, направено от Петър Емил Митев и колектив. Но прилагането на този метод неизбежно би ограничил обхвата на дисертацията.

Разбира се, пак подчертавам, че колкото по-амбициозна, поставяща много теми и анализираща серия казуси дисертация е, толкова повече въпроси повдига, а това в някакъв смисъл я прави още по-ценна.

3. Лични впечатления

Познавам Георги Медаров като докторант в нашата Катедра. Нямам конфликт на интереси. Четейки биографията му, и имайки предвид софистицирания текст на дисертацията, показващ висока философска и социологическа култура, човек би се изненадал да види, че той е завършил Международни финанси и търговия в Портсмутския университет и е магистър по Глобална политическа икономика от Съсекския университет. Това образование само потвърждава широките интереси и мащаб на мислене на Георги Медаров. Той е много активен и в академичните прояви, участва в редица конференции, например беше един от инициаторите за посещението на тогавашния председател на Международната социологическа асоциация Майкъл Буравой в България.

4. Заключение

Написаното дотук води до категоричното ми заключение, че докторската дисертация на Георги Медаров е сериозен научен труд, със значими приноси, така че убедено гласувам за, и препоръчвам на членовете на научното жури, без колебание да вземат решение за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по социология на Георги Медаров в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01.

10.06.2017

Професор д-р Петя Кабакчиева